

Kadınlarda Meslek Seçimi, Kimlik Gelişimi ve Psikolojik Ayrılma Arasındaki İlişkiler

Asude BİLGİN*

ÖZET

Bu çalışma kimlik gelişimi ve psikolojik ayrılma olgularının meslek gelişimiyle ilgisini belirginleştirerek kadınların meslek seçimi sürecindeki bu önemli etkenlere dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Kimlik gelişimi ve psikolojik ayrılma birbiriyle bağıntılı iki gelişim görevidir ve kesinlikle anne-baba ilişkisiyle biçimlenir. Daha da ötesi kız çocuklarının anneleriyle ilişkileri bu süreçler yoluyla onun meslek seçimini belirleyecektir. Bu nedenle danışmanlar kız öğrencilere meslek tercihleri konusunda yardım ederken bu dinamiklere duyarlı davranmalıdır.

Anahtar sözcükler: Psikolojik ayrılma, kimlik gelişimi, kadınların meslek seçimi.

SUMMARY

The Interrelations Among The Identity Development, Psychological Separation and The Career Development Of Women

This study is intended to clarify the effects of identity development and, psychological separation career development. The purpose is to take attention to these factors as related to the career development of women. Identity development and psychological separation are two interrelated developmental tasks and this development are absolutely formed by means of parental relationships. The relationships of girls with their mothers will determine their career development and aspirations. As a result counselors must be sensitive to these variables while they are trying to help girls who are making their career decisions.

* Yrd. Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Toplumsallaşma gelişim sürecinde kuşkusuz çok önemli bir yere sahiptir. Cinsiyet rolü toplumsallaşması da en erken ve en güçlü toplumsallaşma biçimlerinden biridir. Bu sürecin en önemli sonuçlarından birine eğitim ve meslek fırsatlarına ilişkin gelecek planlarında rastlanacaktır (McMahon ve Patton, 1996).

2. Dünya savaşından bu yana, kadınlar çalışma hayatına giderek artan sayıda girmektedirler. Son 20 yıldır da genç kadınların meslek beklentileri giderek yükselmektedir. Örneğin; evlilikten önce veya sonra, çocuklu veya çocuksuz 57 milyon kadın Amerika Birleşik Devletlerinde, iş gücünün içindedir. 2005 yılında dünya iş gücünün %47'sini kadınların oluşturacağı rapor edilmektedir. (Rainey ve Borders, 1997). Hyde'ın (Aktaran: Rainey ve Borders, 1997) dediği gibi çalışan kadın olmak günümüzde normlardan sapmak değil, daha çok normun kendisidir. Şu halde artık kadının çalışıp çalışmayacağı sorgulanmamaktadır. Daha çok kadınların meslek seçimini etkileyen faktörler araştırılmaktadır.

KİMLİK OLUŞUMU

Bir çok araştırmacı kadınların meslek gelişimini etkileyen faktörleri anlamaya çalışmıştır. İlk akla gelen etken kimlik gelişimi olmuş, bu konuda pek çok araştırma yapılmış ancak tutarlı sonuçlar alınamamıştır. Kimlik gelişimi Frank Parsons (1905) 'dan beri mesleki psikolojinin ilgi alanıdır.

Meslek danışmanlığının özünü danışanların kendilerini tanımalarına yardım oluşturmaktadır. Erikson'a göre kimlik gelişimi felsefi, dini, politik, mesleki ve ilişkisel alanlarda kişisel keşifler yolu ile olur. Kimlik oluşturma, insanın kendini tanımlamasının bir iç tutarlılık algısıyla gerçekleştirilmesidir. Kimlik gelişimi kavramı hemen tüm kuramsal tartışmalarda baş rolü oynamaktadır (Lucas, 1997).

Bu süreçte çocukluk ve ergenlik boyunca anne-baba-çocuk ilişkileri özel bir yere sahiptir. Bağımlılık örüntüleri, karmaşık özdeşleşmeler, kardeş ilişkileri, ilk öğrenmeler, ilk ayrılıklar ve kayıplar kimlik oluşumunun birincil parçalarıdır.

Wynne, Jones ve Al Khayyal (Aktaran: Stierlin, 1974) ergenin kimlik oluşumu süreci içinde aile ilişkilerinde özel önem taşıyan iki alan tanımlamışlardır: Bilişsel ve duyuşsal alan. Her alanda iki ilişki biçimi vardır: Zorlayıcı veya kolaylaştırıcı ilişkiler. Bilişsel olarak zorlayıcı ilişkide dik-

katini başka tarafa yöneltme, uzak durma, problemin çözümüne odaklanma, kolaylaştırıcı ilişkide ise dikkatini odaklaştırma, problemlerini çözmeye yardım, merak ve açıklama gibi davranışlar baskındır. Duygusal olarak zorlayıcı ilişkide yargılama, değer vermeme, aşırı minnet duyurma gibi davranışlar görülürken duygusal kolaylaştırıcı ilişkide ise sıcaklık, kabul, empati ve anlayış egemendir. Kuşkusuz duygusal ve bilişsel olarak kolaylaştırıcı aile ilişki biçimleri ergenin kimlik gelişiminin daha üst düzeylere ulaşmasıyla bağlantılı bulunmuştur.

Marcia'ya (Aktaran: Lucas, 1997) göre kimlik gelişimi görevi dört alanda gerçekleşir:

Dağılma statüsünde kişi ideolojik konuları, ilişkileri, kişisel değer, inanç ve amaçları keşfetmekle uğraşmamaktadır. Bu kişilerin kimlik boyutları henüz gelişmemiştir.

İpotekli kimlik statüsündekiler anne-babalarının tutumlarına keşifle uğraşmaksızın uyum sağlayanlardır. Bunlar keşifle ilgilenmezler ancak diğerlerinin keşiflerini kimliklerine katarlar.

Moratoryum statüsündekiler aktif olarak politik, felsefi, dini ve mesleki bakış açılarını aramakta ve bunları kimliğine katmaya çabalamaktadır, ancak henüz bir sonuca ulaşamamışlardır.

Başarılı kimlik statüsündekilerde ise aktif bir keşif süreci sonucu net, açık bir ifade ile kimlik gelişimine eklenmiş bakış açıları sözkonusudur.

Bu gelişimde hem bireysel hem gelişimsel farklar mevcuttur.

Geç ergenlikte meslek gelişimi, kimlik oluşumunda merkezi bir yer oluşturur. Marcia'nın moratoryum ve başarı statüsü arasında meslek seçimi açısından olumlu ilişkiler bulunmuştur (Blustein, Devenis&Kinney, 1989). Meslek seçimini keşif yoluyla yapmış ergen başarılı kimlik statüsüne geçmektedir. Başarı statüsündeki kişinin ne tür bir insan olduğuna ilişkin berrak kararları vardır, iyimser ve rahattır.

Bir kişinin meslek kararı vermeyi başarmasıyla kimlik gelişiminin ilişkisi hakkında kuşkusuz daha çok çalışma yapılması gerekir. Ancak gene de kimlik gelişimi ve meslek gelişim süreci arasında ortaya çıkan teorik ve ampirik bağlar ergenlerin meslek gelişim görevlerindeki ilerlemelerinin kimliklerini ifade etmeleriyle açıklandığını öngörmektedir.

PSİKOLOJİK AYRILMA

Psikolojik ayrılma ve bireyselleşme olarak ele alınan süreç anne-bebek ilişkisi sırasında başlar, özdeşleşme ve üst-benlik boyunca içselleştirilmiş ebeveyn objelerinden ayrılma başarısına doğru devam eder (Lucas, 1997).

Bu terim ilk kez 1963 yılında Mahler tarafından kullanılmıştır. Bireyselleşme özerklikten farklıdır. Bu kavram bağımsızlık ve duygusal uzaklığı değil, kimlik için farklı bir tanım arama, aileden destek ve saygı olarak ayrı bir insan olarak değerlendirilme ihtiyacı biçiminde tanımlanmaktadır.

Psikolojik ayrılma bebeklikte başlar. Bu süreç davranış ve biliş düzeyinde tamamlanacaktır. Bilişsel olarak çocuğun kendini diğer nesnelere ayırdetmesi ile başlayan psikolojik ayrılma, çocuk, anne-babasından bağımsız davranış gösterebildiği gelişimini sürdürür.

Ergenlikten olgun yetişkinliğe geçiş, ikinci bir bireyselleştirme gerektirmektedir. Bu süreç çocukluktakine benzer ancak kişilik düzenlemesi için çok daha özel bir öneme sahiptir (Blos; Bkz. Smollar ve Youniss, 1989).

Hoffman (1984) psikolojik bağımsızlığı dört başlık altında toplamıştır:

1° İşlevsel bağımsızlık: Ergenin davranış, değer ve inançlarının anne-babasınıkinden farklılaşmasıdır.

2° Tutumlarda bağımsızlık: Ergenin tutumları ve kendisi hakkındaki imajının anne-babasınıkinden bağımsız ve kendine özgü olmasıyla açıklanır.

3° Duygusal bağımsızlık: Ergenin anne-babasından aşırı yakınlık, birliktelik ve duygusal destek beklememesiyle tanımlanmıştır.

4° Çatışmalarda bağımsızlık: Anne-babaya ilişkin, suçluluk duygusu, kaygı, güvensizlik, ketlenme, kırgınlık ve öfke duygularından arınmadır.

Kuramların hemen hepsi anne-baba etkisindeki dengenin bireyin kendi gücünü ve farklılığını anlaması ve geliştirmesini sağlayacak yaşamsal öneme sahip olduğuna işaret etmektedir. (Freud, Erikson vb.) Tanım ve açıklamalar kimlik gelişimi ile psikolojik ayrılmanın birbirini bütünleyen olgular olduğunu işaret etmektedir. Her iki kavram da bireyin sağlıklı bir insan olarak toplumda yerini alabilmesini, kendisini anne-babasından ayrı bir kişi biçiminde tanımlaması koşuluna bağlamaktadır.

İLİŞKİLER

Pek çok kuramsal araştırma ise aileden psikolojik ayrılmanın ve kimlik gelişiminin erkek ve kadınların yaşamında farklı çizgiler izlediğini ortaya koymuştur. Kimlik gelişimi özerkliğe doğru bir hareketi öngörür. Ancak kadınlar tipik olarak bağımsızlığa yönlendirilirler. Fakat bu alanda ampirik bulgular azdır.

Lucas (1997) kimlik gelişimi (moratoryum ve başarı statüsü), meslek gelişimi ve psikolojik ayrılma değişkenleri arasındaki ilişkileri kadın ve erkekler için incelemiştir. Önceki bulgulara ve bu çalışmaların hipotezlerine

uygun olarak kadınlar işlevsel ve duygusal bağımsızlıkta erkeklerden düşük puan almışlardır. Bu onların kişisel sorunlarını çözmeye kendilerini daha yetersiz hissettiklerini ve anne-babalarının yardım, destek, yakınlık ve duygusal desteğine erkeklerden daha çok gereksinim duyduklarını ortaya koymaktadır. Öteyandan beklenenin aksine kadınlar başarılı kimlik statüsünde daha yüksek puanlar almışlardır. Yani kadınlar keşif süresini erkeklerden daha çabuk tamamlamakta ve kimliklerine katmaktadırlar.

Bem, (Aktaran: Lucas, 1997) bu sonucun olumlu bir gelişme olmadığını, anne-babanın değer, tutum ve inançlarının yakın ilişkiler nedeniyle kadınların kimliklerinde ifade edildiğini, bu nedenle kadınların kimlik gelişim sürecini daha çabuk tamamladığını öne sürmüştür. Meslek gelişiminde de anne-baba hangi meslekleri onayladıklarını sık sık ifade ettikleri için kızlar da aktif olarak kendini tanımlar ve karar verir, elbette yaşamındaki önemli diğer kişilere göre...

O'Brien ve Fassinger (1993) geliştirdikleri modelde kız ergenlerin meslek seçimindeki bireysel değişkenleri (örneğin, akademik yetenek, cinsiyet rol tutumları) ve ilave olarak anne-kız ilişkisini ele aldılar. Anne-kız ilişkisi kız çocuğun anneye olan bağlılığı ve ondan psikolojik ayrılma derecesi olarak tanımlanmaktadır. Kız çocuğun meslek kararında bu sık test edilmiş değişkenin önemine dikkat çekmek gerekmektedir. O'Brien ve Fassinger (1993), orta ve daha üst derecede psikolojik ayrılma gösteren kızların meslekleri öğrenme ve araştırmada daha etkin olduklarını rapor etmişlerdir.

İlk ergenlik anneler ve kızları arasında kritik bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde kız çocuklar annelerine yönelik çocukluk bağımlılığından kurtulmaya ve psikolojik ayrılmanın gelişimsel görevlerini almaya başlarlar, yani kendi değer amaç ve tutumlarını geliştirirler. Bu gelişim görevi kızların anneye bağımsızlığı ile bağılıklarının ideal bir denge noktasında buluşmasıyla mümkün olur. Böylece bir ergen, sonraları da bir yetişkin olarak kimlik gelişimini başaracaklardır.

Rainey ve Borders (1997) ilk ergenlik yıllarındaki kızlar ve anneleriyle yaptıkları bir çalışmada kızların okul performansı, cinsiyet tutumları, anneden psikolojik ayrılma ve annenin nitelikleri (eğitim, meslek düzeyi, cinsiyet rol tutumları) ile meslek gelişimleri arasındaki ilişkiyi araştırdılar.

Bu amaçla 12-15 yaşlarında 276 kız öğrenci ve annesi ile gerçekleştirilen çalışmada kızların cinsiyet rolü tutumlarında en güçlü belirleyicinin annenin nitelikleri olduğu bulunmuştur. Bunların da en güçlüleri annenin eğitimi ve kadınlara yönelik tutumlarıdır.

Rollins ve White (Aktaran: Rainey ve Borders, 1997) 10-14 yaşlarındaki kızlarla yaptıkları çalışmada benzer bir sonuç elde etmişler ve kızların iş, evlilik ve aileye bakışlarının annelerinkine hemen hemen aynı olduğunu bulmuşlardır. Hertsgaard ve Light (Aktaran: Rainey ve Borders,

1997) 41 lise öğrencisi kızla yaptıkları çalışmada anneleri üniversite mezunu olan kızların, olmayanlara göre daha liberal bir cinsiyet rolü tutumu sahibi olduklarını rapor etmişlerdir. Geç ergenlikte bağımsızlık, atılganlık, kendine bir yer edinme isteği güçlü kızların meslek heveslerinin de güçlü olduğu Rainey ve Borders'in (1997) araştırmalarının bir başka bulgusudur.

Bu bulgular kızlarda ilk ergenlikte anne-kız ilişkisinin kızların meslek gelişiminde çok önemli bir etkisi olduğunu, ilk ergenlikte anneden psikolojik ayrılmayı başarabilen ve kimlik geliştirebilen kızların geç ergenlikte bağımsızlık, atılganlık, heveslilik niteliklerini geliştirdiğini ve meslek araştırmasında aktif olduklarını ortaya koymaktadır. Bu kızlar kendileri için geleneksel meslekler dışında arayışlara girmekte, seçtikleri alanda ilerlemektedirler. Kızlar meslek yöneliminde geleneksel ancak ilerlemede hevesli olabildikleri gibi, kimilerinin yönelimleri geleneksel mesleklerin dışında olabilir ancak ilerleme hevesleri zayıftır.

Şu halde danışmanlara kendilerine meslek kararı aşamasında başvuran, yardım isteyen ergenlerle ilgilenmeye başlarken pek çok durumda söylenmesi hoş karşılanmayacak bir şey önerilmelidir: "Kız ve erkeklere farklı davranın. ". Danışmanlar kız ve erkeklere farklı yaklaşmalı ve cinsiyet stereotiplerini kırıcı materyeller geliştirmelidirler. Ergenlerin kimlik sorunlarıyla uğraşan danışmanlar aile dinamiklerine giderek daha hassas olmalıdır. İlgi, yetenek, kişilik ve değerlerin test edildiği geleneksel yöntemlerle yetinmeyip kişinin anne-babasıyla bağımlılık örüntülerine bakılmalı, psikolojik ayrılma düzeyleri ölçülmelidir. Danışmanlar annenin eğitimi, çalışma deneyimleri, kişilik özellikleri ve cinsiyet rolü tutumlarının bir kızın ergenlikte vereceği meslek kararında çok önemli etkiye sahip olduğunu bilmelidirler. Bu nedenle psikolojik ayrılma için aracılık yapılmalı bu süreci hızlandıran yöntemler geliştirilmelidir. Kızların meslek planlarını ve bu konulardaki bilgilerini geliştirici taktiklere ihtiyaç vardır. Sonuçta hem psikolojik ayrılmasını tamamlamış, hem de başarılı kimlik statüsüne ulaşmış genç kadınlar iş gücünde yer almaya başlayacaklardır. Böylece kadının toplum içinde hak ettiği yere ulaşma mücadelesi biraz daha yol katetmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Blustein, D. L., Devenis, L. E., and Kidney, B. A. (1989). "Relationship between identity formation process and career development." *Journal of Counseling Psychology*, 36, 196-202.
2. Hoffman, J. A. (1984). "Psychological separation of late adolescents from their parents." *Journal of Counseling Psychology*, 31 (2), 170-178.

3. Lucas, M. (1997). "Identity development, career development, and psychological separation from parents: Similarities and differences between men and women" *Journal of Counseling Psychology*, 44, No. 2, 123-132
4. Mahler, M. S. (1963). *Thoughts about Development Individuation* (Reprinted in 1979). New York: Aranson.
5. McMahon, M., & Patton, W. (1996). "Gender differences in children and adolescents' perceptions of influences on their career development". *The School Counselor*. Theme section.
6. O'Brien, K. M., & Fassinger, R. E. (1993). "A causal model of the career orientation and career choice of adolescent women". *Journal of Counseling Psychology*, 40, 456-469.
7. Rainey, L. M., Borders, L. D. (1997). "Influential factors in career orientation and career aspiration of early adolescent girls". *Journal of Counseling Psychology*, 44, No. 2, 160-172.
8. Smollar, J., and Youniss, J. (1989). "Transformations in adolescents' perception of parents." *International Journal of Behavioral Development*, 12 (1), 71-84.
9. Stierlin, H. (1974). *Separating, Parents and Adolescents*. New York: Quadrangle.